

Олексій Браславець: «Кожна екскурсія – це діалог»

ВІКТОРІЯ СЕМЕНОВА

22 ТРАВНЯ 2019

Може здаватися, що екскурсія – це просто різновид лекції, от тільки поза стінами аудиторії та з масштабнішими ілюстраціями. Олексій Браславець, співзасновник Музею однієї вулиці й викладач, пояснює, чому це враження хибне (але не зовсім), і розповідає про особливості екскурсійних наративів.

Ілюстрація: Аня Леонова

– Ви й викладаєте, і водите екскурсії. Чи схожі ці дві діяльності?

– Екскурсія – це винахід Просвітництва, представники якого намагалися протиставити схоластичній лекції альтернативні способи здобуття знань. Утім, як на лекції, так і на екскурсії є той, хто більшу частину часу виголошує якийсь текст до слухачів, тож ми звикли ставити знак рівності між цими поняттями. Проте між ними є різниця, як, скажімо, між театром і кіно: вони схожі за формами, прийомами й методами, проте це різні жанри.

Суть екскурсії легко зрозуміти, вдавшись до етимології. У буквальному сенсі це слово означає «вдирання» – щось несистемне, під час чого екскурсанти залишаються «чужими» щодо об'єкту пізнання. Це можна порівняти з організованою групою варварів, яка пізнає об'єкт, ненадовго – не більш ніж на добу, каже сучасна екскурсоводницька теорія, – нападаючи на нього. Мета цих дій – не досягнення глибинної суті, а фрагментарне захоплення знань, вражень, емоцій. Через це я не дуже люблю екскурсії в чистому вигляді; мені цікавіше поєднувати їх із лекціями.

– Як впливає на екскурсію середовище, де вона відбувається?

– Є велика різниця між екскурсіями в закритому й відкритому просторі. Опинившись у закритому, обмеженому просторі, учасники екскурсії самі або з допомогою гіда починають читати знаки. Зазвичай ідеться про музей чи виставку, тож ці знаки заздалегідь підкреслені й розташовані в логічній послідовності й сама експозиція проводить екскурсантів до певної мети. Така екскурсія більш педагогічна та схожа на лекцію, конспект якої викладено наочно і стисло. Тож, опинившись у музеї, можна помітити, що експонати розміщені не хаотично, а з дотриманням певного порядку – хронологічного, стилістичного, тематичного чи якогось іншого.

Приклад можливостей і засобів екскурсії в закритому просторі – це київський Музей однієї вулиці, де є кілька тематичних ліній. Перша – топографічна: усі вітрини розташовані згідно з планом забудови Андріївського узвозу, тож поступово знайомлять із розвитком вулиці. Друга – одяг та інтер'єр: кутові вітрини з костюмами й домашніми речами розповідають про побут мешканців вулиці. Найдавніша з них стосується початку ХІХ століття, а що далі від неї рухатися, то «молодшими» ставатимуть костюми й актуальнішою мода. Третя лінія – біографії, адже в кожному будинку жили конкретні особи, що носили одяг і користувалися речами своєї епохи. Цей пласт – не хронологічний: в одній вітрині сусідять Андрій Муравйов і Міхал Грабовський, яких пов'язала не епоха, а те, що вони в різний час мешкали в тому самому будинку. Четверта лінія – звуковий супровід: різноманітні добірки ретро-музики, від маршів і вальсів для духових оркестрів до популярних пісень. П'ята – це реклама, характерна для Києва, яка, можливо, в різні періоди могла висіти й на Андріївському узвозі. Як бачите, експозиція насотана змістами: це спонукає повертатись у музей і пізнавати історію узвозу з різних ракурсів.

Налаштування на пізнання, готовність слухати є початком діалогу.

Важливо розуміти, що закритий простір уже запрограмований, там немає випадкових речей. Екскурсорода залишається лише зорієнтуватися, чого прагнуть відвідувачі, обрати лінію та провести її нею. Тимчасом відкритий простір ускладнює завдання, адже об'єктів для екскурсійного маршруту не добирали навмисно. Таке середовище вимагає від екскурсорода більше: вибрати точку зупинки й ракурс об'єкта; вибудувати текст так, щоб слухачі звернули увагу саме на потрібні деталі; а ще – бути витривалим, бо піші екскурсії неабияк випробовують фізичну підготовку гіда. Звуки вулиці, транспорт, птахи, містяни, що йдуть у своїх справах, теж ускладнюють роботу. На відкритому просторі немає можливості показати внутрішнє життя будинку, тож екскурсорода мусить майстерно вималювати в уяві слухачів усе те, що вони могли б побачити вже готовим у музеї.

Інакше кажучи, у закритому приміщенні сенси екскурсії закладено наперед, а у відкритому просторі їх потрібно відгадати самим.

– Скільки в цьому відчитуванні сенсів є взаємодії гіда зі слухачами?

– Для мене будь-яка екскурсія – діалог. Навіть якщо з боку групи немає активної участі. Люди приходять на екскурсію, аби про щось дізнатися, і таке налаштування на пізнання, готовність слухати і є початком діалогу. Слухач може реагувати – бодай невербально – під час екскурсії або висловити якісь думки згодом, адже закінчення екскурсії не означає закінчення діалогу. Це можна порівняти з читанням книжки – діалогом читача із письменником. Але я заохочую безпосередньо ставити запитання й висловлювати думки під час екскурсій, бо все-таки пов'язую їх із педагогічним процесом, а в ньому засвоєння матеріалу залежить від активної залученості вихованця. Як на мене, діалогічність вкрай важлива, її необхідно закладати у структуру екскурсії.

– Але ж навряд чи люди приходять на екскурсію по педагогічний процес. Розважальна складова, мабуть, теж важлива?

– Звісно, екскурсія – не аудиторна лекція. Як на мене, її сенс полягає все-таки в пізнанні, але що легше, розважальніше, емоційніше подавати матеріал, то глибше буде занурення. Тобто потрібно знайти відповідні способи, щоб передати зміст конкретної історії й навчити читати знаки вулиці, міста, епохи.

Це, зрозуміло, фрагментарне пізнання, але воно здатне стати іскрою, від якої розгориться справжнє захоплення. На екскурсії слухач може зрозуміти, що його цікавить, наприклад, історія Києва. Навряд чи після цього він піде у професійні історики, але стане свідомішим мешканцем міста, сприйматиме його не тільки емоційно, а зрозуміє сенси й контексти середовища, у якому живе. Завдання екскурсії – не замінити лекцію, не стати остаточним джерелом інформації, а заохотити до поглибленого пізнання різних аспектів теми, пробудити цікавість або навіть допомогти усвідомити її брак.

Екскурсія – це фрагментарне пізнання, але воно здатне стати іскрою, від якої розгориться справжнє захоплення.

– Як ви готуетесь до екскурсій? Від чого залежить, що ви скажете і про що промовчите?

– На підготовку впливають найрізноманітніші фактори. Корисно заздалегідь визначити склад групи: дорослі це чи діти, який їхній фах, іноземці вони чи ні. Найпростіше, звісно, спитати самих слухачів, про що вони хочуть почути; а з іншого боку, я розумію обсяг інформації та знаю, що саме хотів би передати. Важлива також реакція слухачів під час екскурсії. Звісно, з досвідом уже передбачаєш, що в оцьому місці люди сміятимуться, а в цьому – плакатимуть. Проте трапляється, що реакції слухачів неможливо спрогнозувати і їхні запитання ламають ретельно випрацьовану драматургію екскурсії. Тут починається тонка робота, у результаті якої особа має отримати відповідь, а я – передати їй запланований обсяг сенсів.

Екскурсія – це своєрідна гра, адже ти пропонуєш людині на певний час вийти з комфортного для неї середовища й увійти у штучно створений світ, а потім випірнути з нього, щоб у звичних умовах оцінити набутий досвід. Тому, хоча й існують розроблені методи й форми підготовки, готових рецептів немає.

– Яке значення для екскурсії мають легенди й історійки? Чи є у вас улюблені?

– Вони дуже важливі, бо доносять до нас не тільки історичну інформацію, а й емоційний аромат подій, дозволяють передати колорит, важливий у конкретній точці маршруту. Щоправда, до них треба ставитися обережно: ці тексти не зафіксовані документально, а тому мінливі. Мені довелося стати свідком народження такої байки, простежити, як вона постає. Ішлося у ній про один із найвідоміших будинків Андріївського узвозу – Замок Річарда, зведений на межі XIX й XX століть. Це прибутковий будинок, незвичні архітектурні форми

якого породили навколо нього ауру загадковості. Одна з міських легенд приписувала йому славу будинку з привидами. Якось, розповідаючи слухачам про його історію, я зауважив, що людина, яка фінансувала будівництво, з будівельниками не вповні розрахувалася, і поділився одним із методів помсти, до яких у таких випадках могли вдаватися робітники: заштукатурити в куточку спальні яйце, проколоте з двох боків, яке починало смердіти, завдаючи господарям очевидних незручностей. Почувши цей фрагмент, одна моя колега чомусь зосередилася саме на яйці, але в її версії воно було порожнє й залишене в пічній трубі, де вило від протягу. І в більшості сучасних публікацій про Замок Річарда привиди – це результат виття яєчних шкаралупок у пічних трубах. Ця історія показує, як зерно правди може обростати поголосами та як вони затирають істину.

А моя улюблена легенда зафіксована в одному з найкращих київських путівників початку 1930-х років авторства Федора Ернста. Розповідаючи про соціалістичний Київ, він згадує байку з часів ліквідації НЕПу. 1927 року міська влада намагалася в когось із подільських приватних шевців конфіскувати будинок і подвір'я. Як пише Ернст, у відповідь на цю вимогу старшини кустарної артілі витягли звідкись скриньку з грамотами польського короля Сигізмунда III, де було написано, що «на віки вічні цей будинок і подвір'я передано цьому шевському цеху». Уявіть лишень, трьохсотлітня грамота, висунута як аргумент проти претензій радянської влади! З одного боку, це курйоз, а з іншого – свідчення, що ще в ХХ столітті у свідомості киян була жива ідея про магдебургію та грамоти з королівськими привілеями. Ця історійка дуже цінна для мене.